

BÖLGESEL KALKINMA ANLAYIŞLARI VE GAP ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Mehmet Yüksel BARKURT
Jeoloji Yüksek Mühendisi

Birçok ülkede ve Türkiye'de bölgesel dengesizlikler ya da bölgeler arası kalkınmışlık farkları bulunmaktadır. Ekonomik yapıya bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, ekonomik gelişmenin eşitsizliği yarasını, uluslararası düzeyde olduğu kadar, ulusal düzeyde de ege- men kılmaktadır. Teknolojiden yararlan- manın ve ekonomik gelişmelerin eşit ol- mayan niteliği, bölgesel dengesizliklerin temelini oluşturmaktadır.

Bölgesel dengesizliklere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar üç ana grup altında toplanmaktadır: Bunlar maddi ve insan kaynaklarının dengeli bir biçimde dağılmaması, yerleşim yerlerinin uygun bir biçimde seçilmemesi, sosyal bakımdan birçok dengesizliklerin bulunmasıdır.

Ortaya çıkan bu sorunların çözü- münde iki farklı görüş ileri sürül- mektedir:

1. Günümüzde devlet» gelirin bir kısmını yerel yönetimlere bırakmaktadır. Böylece güçlü bir yerel yönetimler ağıının sorunu çözebileceği varsayılmaktadır.

Oysa bundan, inisiyatif sahibi bir yerel yönetimden çok yatırımların ve pazarın stabili- zasyonunun (istikrarını) sağlamak amaçlanmaktadır. Böyle bir yaklaşımın özünde, bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılması gibi bir düşünce bulunmamaktadır. Gerçekten de birçok ülkede gözlenen bölgeler arası gelişmişlik farkı bu durumun en çarpıcı örnekleridir.

Yine günümüzde sınıî desentralizasyon (sınai üretim birimlerinin ileri derecede sanayileşmiş bölgelerden az sanayileşmiş veya sanayi- leşmemiş bölgelere aktarılması hareketi) anlayışı da bölgesel dengesizliklerin çözümünde bir yol olarak önerilmektedir,

Sınıî desentralizasyon, ekonomik yoğun- laşmaya karşı değil, coğrafi yoğunlaşmaya, yani büyük bir sınıî potansiyelin sınırlı bir alanda toplanmasına karşı düşünülmüştür. Böyle bir uygulamada alınan kararlar yerel yönetimlerden ve bölge halkından bağımsız ol- maktadır. Bu politikalar görünürde bölgesel dengesizliklerle mücadele ederek ulusal ve bölgesel ölçekte uyumlu bir ekonomik büyüme iddiasındadır. Gerçekte ise tekellerin küçük ve orta büyüklükteki girişimleri tasfiye etmesinin, sermaye yoğunlaşmasının araçlarıdır.

Bazıları da devletin aşırı merkezileşmesinin vergi, işgücü dağılımı, altyapı tesisleri ve yatırımlar gibi konularda hedefe varılmasını ko- laylaştıracağını, sorunların daha iyi çözülebileceğini savunmaktadırlar,

Özetle, bölgesel dengesizliklerin çözümü için önerilen güçlü yerel yönetim, sınıî desentralizas- yon ve merkezi yönetimlerin güçlendirilmesi, so- runların çözülebilmelerinden çok ağırlaşmasına neden olmaktadır.

2. Sorunların çözümünde demokratik yaklaşımı savunanlar ise, yerel yönetimlerin, yetki ve olanaklarının artırılmasını, demokrasi- nin gerçekleşmesinde bir araç, bölge halkının çıkarlarını seçimle işbaşına gelen yerel yönetimlerin savunmasını, demokratik alt- yapının kurulmasının zorunlu temeli saymak- tadırlar.

Demokratik yaklaşım, yerel yönetimleri, merkezi yönetimin tam karşıtı olarak görmemekte, iyi düzenlenmesi koşulunda, yerel yönetimlerle merkezi yönetimlerin birbirlerini ta- mamlayabileceğini savunmaktadırlar.

Bölgesel kalkınma planlarının hazırlan- masında, bölgenin sorunlarının çözülmesi amacıyla ekonomik düzeyde karar verme yetki- sinin yerel yönetimlere verilmesini, bu konularda ortaya çıkacak kaynak açığının merkezi yönetim tarafından karşılanmasını bir zorunlu- luk olarak ileri sürmektedirler.

Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya çı- kardığı Sorunların Çözüm Yolları

-Maddi ve insan kaynağının dengeli, her bölgenin ulusal ekonomi içinde etkin bir rol oy- nayabileceği biçimde dağıtılması sağlanmalıdır.

-Yerleşim yerleri bölgesel ve ulusal çıkarlar gözetilerek belirlenmelidir.

-Bozulmuş sosyal dengeler oluşturulmalıdır. Bunun için nüfus ile konut açığı arasındaki fark yeterli konut üretilerek; nüfus ile istihdam arasındaki dengesizlik, tam istihdamın hedeflen- mesi ve bu doğrultudaki çabalarla; nüfus ile öğretim arasındaki dengesizlik, ülkenin tümüne aynı öğretim olanakların görülmesiyle aşılmalıdır.

GÜNEYDOĞCIANADOLU PROJESİ

Bilindiği gibi 25 Temmuz 1992 tarihinde

QAP'ın en önemli sulama ve enerji projesi olan Atatürk Barajı Hidroelektrik Santralinde elektrik üretimine başlandı.

GAP» bölge ve ülke açısından olduğu kadar, jeoloji mühendisliği açısından da büyük bir öneme sahiptir.

İyi değerlendirilmesi koşulunda bölgesel kalkınma için önemli olanaklara sahip GAP, günümüze hangi aşamalardan geçerek gelmiştir?

Düşünce olarak 1930lardan başlayan Fırat Nehri suyunun faydalanma isteği, daha sonraları EİEnin yürüttüğü etüdlere sonucunda, nehir üzerinde hidroelektrik santrali kurulması kararıyla olgunlaşmıştır.

1954 yılında DSİ'nin kurulması, havza çalışmalarına yönelinmesini sağlamış, Fırat ve Dicle havzaları için yürütülen çalışmalar 1957 yılında birleştirilerek Güneydoğu Anadolu Projesi biçimine dönüştürülmüştür,

"Bugün Güneydoğu Anadolu Projesi kavramı, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde inşa edilecek serf büyük barajlar ve hidroelektrik santraller ile sulama tesislerini ve proje alanında inşa edilecek her çeşit altyapı, tarımsal yapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, turizm ve diğer sektörlerin gelişme tesislerini ve hizmetlerini kapsayan çok yönlü entegre bir gelişme projeleri demeti olarak sunulmaktadır.

Proje 1989'dan beri Başbakanlığa bağlı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir, GAP İdaresinin giderleri Kamu Ortaklığı Fonu ile Toplu Konut Fonundan karşılanmakta, denetimi ise Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından yapılmaktadır.

Yukarıda genişçe açıklanan bölgesel kalkınma anlayışları dikkate alındığında, çok kapsamlı ve entegre bir proje olan GAP'ın yalnızca merkezi yönetime bağlı olduğunu, onun tarafından örgütlendiğini ve denetlendiğini görmekteyiz.

GAP idaresinin bölge için gerekli araştırma projelerini yaptırmak; yatırımlarla ilgili çalışmalar yapmak, çalışmaları yönlendirmek, koordinasyonu ve uygulamaların gerçekleşmesini sağlamak; bölge kaynaklarının kullanılması, dış ekonomik ilişkiler gibi konularda gerekli çalışmaları yapmak; altyapı hizmetlerini yürütmek; eğitimle ilgili Milli Eğitim Bakanlığı ile diğer kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayarak eğitimin düzeyini yükseltmek gibi görevleri bulunmaktadır. Bu kadar kapsamlı görevleri bulunan bir idarenin tümüyle merkezi yönetime bağlı bulunması, özerkliğinin olmaması, yerel yönetimlerin ve bunlar aracılığıyla bölge halkının temsil edilmemesi, kalkınmaya ve kaynağa muhtaç olan bölgeden batıya kaynak akışına, bölgesel dengesizliklerin artmasına neden olabileceği gibi kaygıları gündeme getirmektedir. Oysa GAP'ın olanaklarından yararlanılmalı, toprak reformu da içeren önlemlerle, bölgeye devlet yatırımları gerçekleştirilmeli ve proje yöre halkına maledilmelidir.

Bölgeye uygulanan ve uygulanacak tüm teşviklere rağmen, Batı'dan sermaye çekmek

kısa vadede mümkün değildir, Bölgenin kalkınması, sanayileşmesi ancak devlet yatırımlarının KiT'lerin yatırımlarının gerçekleşmesiyle mümkündür, KiT'lerin tasfiyesinin, Özelleştirmelerinin İdeolojik bir saplantıya dönüştüğü günümüzde, aynı anlayışı bölge için savunmak, bugün için bölgenin ekonomik geriliğini sürekli kılmakla eşanlamlıdır.

Bölgeye 1990-2005 yılları arasında, Ocak 1992 sabit fiyatlarıyla hedeflenen kamu yatırımlarının sektörlere göre dağılımı şöyledir:

Sektörler	Milyar TU
Tarım	63,969
Enerji	34,923
Madencilik	4,451
İmalat Sanayi	9,609
ulaşım	44,308
Konut	1,690
Eğitim	4,955
Sağlık	1,650
Turizm	350
Diğer hizmetler	10,606
Toplam	176,511

Kaynak: GAP BKİ Başkanlığı, 1992

Tablodan anlaşılacağı gibi yatırımların büyük bölümü tarım, enerji ve ulaşım alanlarına yapılacaktır. Yatırım ilkelerinin tartışılabilir olmasının yanında, ulusal gelir artışından bölgeye düşecek payın ne olacağı, bu payın bölgesel dengesizliği ortadan kaldırıp kaldırmayacağı da tam olarak ortaya konulmamıştır,

GAP'nin ortaya çıkaracağı sonuçlar şöyle sıralanmaktadır:

- Bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı değişecek,
- 27 milyar kilowatsaat elektrik enerjisi üretilecek,
- 1,7 milyon hektar alan sulanacak,
- 1,8 milyon kişiye İş İmkânı sağlanacak,
- Bölgede kişi başına gelir iki katına çıkacak.
- Bölgenin ekonomik göstergeleri Türkiye düzeyine ulaşacak.

Bu hedeflerden, özellikle, bölgenin ekonomik göstergelerinin Türkiye'nin düzeyine ulaşması, oldukça iddialı ve tartışmalıdır. Metropollerde tüketilecek enerjinin üretilmesi, tarımsal gelişme ve bunların pazara ulaştırılmasına yönelik ulaştırma yatırımlarının bölgesel kalkınma için yeterli olacağı söylenemez.

Sonuç olarak kalkınmanın temel unsurlarının sanayileşme olduğu unutulmadan, bu amaçla bölgeye devlet yatırımlarının yöneltilmesi, GAP'a eksik olan İnsan unsurunun, yöre halkının dahil edilmesi, bölgede toplam 422,000 tarımla uğraşan ailenin 170,000'nin topraksız olduğu dikkate alınırca, köklü bir toprak reformunun yapılmasının zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.